

Moral disengagement bij morele dilemma's in de militaire context

Bachelorthese Psychologie
afdeling Risico, Conflict en Veiligheid

Femke den Besten

Juni, 2013

Eerste begeleider: Miriam de Graaff MSc (Phd kandidaat)

Tweede begeleider: Prof. dr. Ellen Giebels

UNIVERSITY OF TWENTE.

Ministerie van Defensie

Abstract

The news about the abuse at the Abu-Ghraib prison has gone around the world. The question rose: “What drove the American soldiers to perform such acts?” This study uses the moral disengagement theory of Bandura (1999), which explains such unethical behaviour. The seven response strategies that Bandura formulated to justify behaviour are: moral justification, advantageous comparison, euphemistic labeling, displacement of responsibility, diffusion of responsibility, dehumanisation and blaming the victim. This study is based on 30 interviews with Dutch soldiers of various ranks. Within these interviews there is sought to find statements that can be labelled as one of the seven response strategies. Moreover, the relation between demographic factors (gender, age, rank and the total number of military operations), and the mentioned response strategies is studied. An Independent-Sample T test was used to examine which demographic factors showed significant relations with the seven response strategies.

The main results of this study show that women mention more moral dilemmas than men. The response strategy that women mention the most is 'displacement of responsibility' and the response strategy that men the response strategy 'moral justification'. Another result of this study is that the older the soldier was, the more response strategies he / she mentions and in particular the response strategies 'moral justification' and 'euphemistic labeling'. Soldiers with a leading function turned out to mention more moral dilemmas and more response strategies than servicemen in subordinate functions (with exception of the 'blaming the victim' response strategy). The main result of the influence of the total number of military operations was that the total number of mentioned moral dilemmas increased when the amount of military operation increased, with the exception of work-related moral dilemmas. Soldiers with a lot of military operation also mentioned the response strategies 'moral justification' and 'euphemistic labelling' significantly more. The response strategies 'advantageous comparison', 'diffusion of responsibility' and 'dehumanisation' were not at all mentioned in the interviews.

Samenvatting

Het nieuws over de mishandelingen in Abu-Ghraib gevangenis is de hele wereld overgegaan. Wat heeft de Amerikaanse militairen ertoe gedreven dergelijke handelingen uit te voeren? Dit onderzoek maakt gebruik van een theorie die geformuleerd is om dergelijk onethisch gedrag te verklaren: de moral disengagement theorie van Bandura (1999). De zeven responsstrategieën die Bandura geformuleerd heeft voor het rechtvaardigen van gedrag zijn: rechtvaardiging van eigen gedrag, positieve vergelijking, verbloemend taalgebruik, afschuiven van verantwoordelijkheid, onduidelijkheid van verantwoordelijkheid, dehumanisatie en blaming the victim. Dit onderzoek is gebaseerd op 30 interviews met Nederlandse militairen van verschillende rangen. In deze interviews is gezocht naar uitspraken die naar de zeven responsstrategieën gelabeld konden worden. Vervolgens is er gekeken naar de invloed van de demografische factoren (geslacht, leeftijd, rang en het totaal aantal gedraaide uitzendingen) op het benoemen van deze responsstrategieën. Door middel van Independent-Sample T testen is onderzocht welke demografische factoren van significante invloed waren op het benoemen van de responsstrategieën.

De belangrijkste resultaten uit dit onderzoek waren dat vrouwen meer morele dilemma's benoemden dan mannen, dat vrouwen het meest de responsstrategie 'Afschuiven van verantwoordelijkheid' benoemen en mannen de responsstrategie 'Rechtvaardigen van eigen gedrag'. Hoe ouder de militair was, des te meer responsstrategieën hij/zij benoemde, in het bijzonder de responsstrategieën 'rechtvaardigen van eigen gedrag' en 'Verbloemend taalgebruik'. Militairen met een leidinggevende functie benoemden meer ervaren dilemma's. Bovendien, benoemden zij alle responsstrategieën meer dan niet-leidinggevend (met uitzending van de Blaming the victim responsstrategie). Het belangrijkste resultaat voor de invloed van het totaal aantal uitzendingen was dat het totaal aantal benoemde morele dilemma's af nam naar mate de hoeveelheid uitzendingen steeg, met uitzondering van de werkgerelateerde morele dilemma's. Ook benoemden militairen met veel uitzendervaring significant meer de responsstrategieën 'rechtvaardiging eigen gedrag' en 'verbloemend taalgebruik'. De responsstrategieën 'positieve vergelijking', 'onduidelijkheid van verantwoordelijkheid' en 'dehumanisatie' werden niet benoemd in de interviews.

Voorwoord

In januari 2013 ben ik begonnen met het zoeken naar een geschikte bacheloropdracht om mijn bachelor Psychologie mee af te ronden. Een van de eerste opdrachten die mij interesseerde ging over morele dilemma's tijdens uitzending. Tijdens de minor Wereldbeschouwing, die ik in het half jaar voorafgaand aan de bacheloropdracht heb gevolgd had ik reeds kennis gemaakt met morele dilemma's en werd ik geboeid door moeilijke ethische vraagstukken vandaar dat deze opdracht mij direct aansprak. De opdracht was in samenwerking met Defensie en gericht op besluitvorming en handelen van militairen gedurende uitzending. Voor dit onderzoek zijn reeds afgenomen interviews gebruikt met militairen van verscheidene rangen. De geïnterviewde militairen waren blootgesteld aan verschillende intense gebeurtenissen als bembommen, vuurgevechten en het overlijden van collega's. Het leek mij zeer interessant om vanuit mijn psychologische achtergrond onderzoek te doen naar de manier waarop mensen met dergelijke traumatische ervaringen omgaan. Tevens leek het mij erg boeiend om een opdracht te doen in samenwerking met Defensie en op deze manier te leren over de manier van werken van een dergelijke overheidsinstantie.

Ik heb het als zeer leerzaam ervaren om door middel van deze opdracht te ervaren hoe psychologisch onderzoek in de praktijk plaatsvindt en bovenal het belang te ervaren van dergelijk onderzoek. Ook was het voor mij prettig om de kennis die ik opgedaan had uit drie jaar bacheloropleiding nu in de praktijk toe te passen.

Ik heb ontzettend veel geleerd van het werken aan deze bacheloropdracht en wil graag mijn eerste begeleider Miriam de Graaff bedanken voor haar uitgebreide begeleiding, ondersteuning en haar inzet om mij te betrekken bij haar werkzaamheden als psycholoog bij Defensie. Ook wil ik mijn tweede begeleider Prof. Dr. Ellen Giebels bedanken voor het feit dat ze tijd heeft gehad om mij te begeleiden, vragen te beantwoorden en te helpen bij het verbeteren van mijn verslag, ondanks haar drukke werkzaamheden.

Femke den Besten,
Enschede, juni 2013

Inhoudsopgave

	Pagina
Abstract	2
Samenvatting	3
Voorwoord	4
Inleiding	7
Methode	12
<i>Respondenten</i>	12
Werving	13
Instument	13
Interviews	13
Coderingsprotocol	14
Operationalisatie	16
Het coderen	16
Analyse	17
Betrouwbaarheid	17
Data-analyse	17
Resultaten	19
Geslacht	21
Morele dilemma's	21
Responsstrategieën	22
Leeftijd	23
Morele dilemma's	23
Responsstrategieën	25
Rang	26
Morele dilemma's	26
Responsstrategieën	27
Totaal aantal uitdendingen	28
Morele dilemma's	28
Responsstrategieën	30

Discussie en Conclusie	32
Literatuurlijst	40
Bijlage	42
Het coderingsprotocol	42

Inleiding

Op het internet en in de media circuleren vele foto's van mishandelde en vernederde gevangenen van de Abu-Ghraib gevangenis. Zo is bijvoorbeeld een man te zien die wordt geslagen met een stoel tot hij flauwvalt, mensen die verkracht worden, iemand in handboeien die uit een rijdende auto wordt geduwd, groepen naakte mannen die gedwongen worden zich op elkaar te stapelen of die drie dagen lang in een kamer van minder dan één vierkante meter worden opgesloten. De foto's tonen niet alleen de handelingen waartoe deze militairen in staat waren, maar ook het gemak waarmee ze deze lijken uit te voeren. Veel van deze foto's hebben de wereld gechoqueerd, omdat ze tevens lachende Amerikaanse militairen tonen (Deep Journal, 2004). Ook uit de verklaringen van de militairen zelf blijkt weinig schuldgevoel of ethisch besef van hun handelingen. Allen verklaren slechts uitgevoerd te hebben wat hen van hogerhand opgedragen werd en lijken zich weinig verantwoordelijk te voelen voor hun handelingen (Zimbardo, 2007). De vraag is hoe deze militairen in staat zijn geweest deze handelingen uit te voeren, die voor ieder ander duidelijk onethisch zijn? Deze these gaat in op de mechanismen die door individuen gebruikt worden om zich te distantiëren van hun eigen gedrag. Om dit te onderzoeken is gekeken naar ervaringen van Nederlandse militairen die zich, gedurende uitzending, in soortgelijke omstandigheden hebben bevonden als de Amerikaanse militairen betrokken bij het Abu Ghraib-incident.

Allereerst kijken we naar wat ethiek precies inhoudt en hoe er binnen de krijgsmacht mee om wordt gegaan. Ethiek wordt gedefinieerd als 'systematisch nadenken over moraal' waarbij moraal verstaan wordt als het geheel van normen en waarden, zeden en gewoonten bij een bepaalde groep mensen in een bepaalde tijd (Born, Moelker, Soeters, 1999). Ethiek is een zeer belangrijk aspect binnen de krijgsmacht aangezien de krijgsmacht het monopolie heeft op legitiem geweldgebruik (Verweij, 2005). Het is dan ook essentieel dat de krijgsmacht op moreel verantwoorde wijze met deze professionele gewelddoefening omgaat. Verweij (2005) stelt dat dit *moral competence* vereist. Voor het bezitten van moral competence moet aan vijf vereisten worden voldaan: (1) je bent in staat om de morele dimensie van een situatie te herkennen en dus te zien en te weten welke waarden op het spel staan en overtreden of geschonden dreigen te worden. (2) Tevens moet je moreel oordeelsvermogen bezitten, wat inhoudt dat je ten eerste aan het eerst genoemde vereiste van moral competence moet voldoen en ten tweede dat je de gevolgen van een handeling adequaat weet in te schatten (Verweij, Hofhuis, Soeters, 2007).

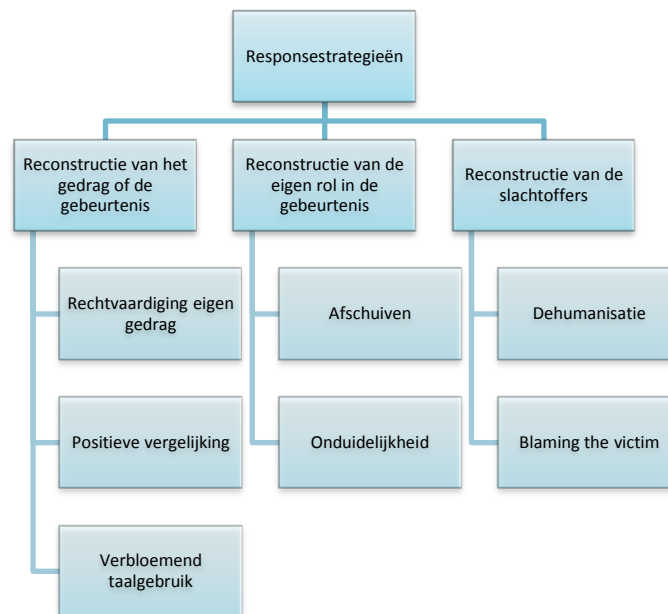
Een volgend vereiste is dat je ook over de eerder genoemde punten (3) kunt communiceren. (4) Je moet kunnen en willen handelen (als je daartoe besluit) op een moreel verantwoorde manier en ten slotte (5) moet je je willen en kunnen verantwoorden (Verweij, 2005).

De handelingen van de Amerikaanse militairen in de Abu-Graib gevangenis zijn een duidelijk voorbeeld van het gebrek aan moral competence van deze mensen. Dit betekent echter niet per definitie dat ze in andere aspecten van hun leven tevens geen moral competence bezitten en niet in staat zijn tot compassie en empathie. Kortom, moral competence lijkt situatie-specifiek. Moral competence is noodzakelijk in het geval van morele dilemma's (Verweij, 2005). Bij dergelijk dilemma's moet er een keuze gemaakt worden tussen twee waarden. Dit zijn nooit twee dezelfde waarden. In het leger zorgen bijvoorbeeld de waarden 'vrede' en 'veiligheid' vaak voor morele dilemma's (Groen & Verweij, 2008). Dit wordt duidelijk uit de paradox van het gebruik van geweld. Het leger gebruikt namelijk geweld voor het terugdringen van geweld in het land van uitzending, om zo veiligheid en vrede te bewerkstelligen. Het nemen van een besluit vergt overweging aangezien er nooit sprake is van één juiste en één verkeerde keuze, elke keuze heeft zowel positieve als negatieve consequenties. Het blijkt dat mensen geneigd zijn de negatieve consequenties van hun keuze te rechtvaardigen.

De *moral disengagement theory* van Albert Bandura (1999) biedt hiervoor een verklaring. Moral Disengagement is een mechanisme dat zich richt op het cognitief reconstrueren van inhumain gedrag in goedaardig gedrag. Mensen koppelen zich los van hun morele principes en de zelfsancties die daarmee gepaard gaan, wat hen in staat stelt al hun gedrag te rechtvaardigen, ook al is het in strijd met hun eigen principes. Wanneer de gedragingen dus niet in overeenstemming zijn met hun eigen morele principes zijn individuen in staat zich door middel van verschillende strategieën, van hun morele principes te distantiëren, om zo de zelfsancties, zoals het verlies van eigenwaarde te ontlopen (Bandura, 1999).

Figuur 1

Weergave van de Verschillende Responsstrategieën Voorkomend in het Coderingsprotocol en diens Subcategorieën, opgesteld op basis van *Disengagement in the Perpetration of Inhumanities* van Bandura (1999).

Bandura heeft zeven responsstrategieën ontdekt waardoor moral disengagement plaatsvindt: (1) rechtvaardigen van eigen gedrag, waarbij schadelijke gedragingen als persoonlijk en sociaal acceptabel worden gereconstrueerd door te doen alsof de gedragingen een sociaal waardig of moreel correct doel dienen. (2) Het maken van positieve vergelijkingen, waarbij nadruk wordt gelegd op het contrast tussen het vertoonde gedrag en vele male ergere gedragingen waardoor het vertoonde gedrag rechtvaardig lijkt. (3) Het gebruiken van verbloemend taalgebruik, waarbij een verbloemende verwoording het gedrag acceptabel laat klinken en de persoonlijke verantwoordelijkheid reduceert. Wanneer een militair bijvoorbeeld zegt iemand uit te voeding te hebben geschoten in plaats van iemand te hebben gedood, gebruikt hij verbloemende taal. (4) Het afschuiven van verantwoordelijkheid, waarbij schadelijk gedrag gerechtvaardigd wordt door het feit dat iemand anders hen de gedragingen opgedragen heeft. Deze responsstrategie gebruikten de Amerikaanse militairen uit de Abu-Ghraib gevangenis veelvuldig om hun gedragingen te rechtvaardigen (Zimbardo, 2007). Tevens richt een van de bekendste sociaal psychologische experimenten, het Milgram experiment (Milgram, 1974), zich op deze strategie. De resultaten van dit experiment geven de kracht aan van deze strategie, 65% procent van de deelnemers volgde het bevel van de autoriteit om een dodelijke schok toe te dienen op.

Voltaire verwoorde dit in *Questions sur les miracles* (1765) op een passende manier:

“Degene die je absurditeiten kan doen geloven, kan je wreedheden laten begaan”

De vijfde strategie is (5) onduidelijkheid van verantwoordelijkheid, waarbij mensen bepleiten dat zij niet verantwoordelijk gehouden kunnen worden voor hun gedragingen aangezien niet duidelijk is wie verantwoordelijk was. De zesde strategie is (6) dehumanisatie van slachtoffers, waarbij gedragingen gerechtvaardigd worden door de slachtoffers menselijke eigenschappen te ontnemen. De laatste strategie is (7) het blaming the victim principe, waarbij de gedragingen gerechtvaardigd worden doordat bepleit wordt dat de slachtoffers hun onheil over zichzelf hebben uitgeroepen en dat het hun verdiende loon is (zie figuur 1). Eerder onderzoek heeft uitgewezen dat van deze zeven responsstrategieën, positieve vergelijking, dehumanisatie en blaming the victim het meest van invloed zijn op het uitvoeren van schadelijk gedrag (Bandura, Barbanelli, Caprara & Pastorelli, 1996). Tevens bleek dat het gebruik van de responsstrategie Onduidelijkheid van verantwoordelijkheid agressiviteit verhoogt (Bandura, Underwood & Fromson, 1975).

Een onderzoek dat voortbouwt op de theorie van Bandura is naar moral disengagement is het verricht door Duzan en Clervoy (2013). Zij zagen moral disengagement als het uitschakelen van morele zelfcontrole. Duzan en Clervoy stellen dat in geval van dreiging een bepaald reactiemechanisme in gang wordt gezet. Dit mechanisme roept agressief gedrag op richting de bron van de dreiging. Dit mechanisme lijkt evolutionair gezien een geschikte methode te zijn om te overleven, maar met de hedendaagse kennis en levensomstandigheden is het de vraag of een dergelijk egocentrisch mechanisme nog nodig is. Toch zijn er nog factoren die dit reactiemechanisme in stand houden met als gevolg dat morele zelfcontrole gestopt wordt. De factoren zijn een combinatie van individuele factoren (zoals: psychische kwetsbaarheid, alcohol misbruik, onvolwassenheid, laag empathisch vermogen, neiging tot cynisme, onstabiele morele basis en fatalisme) en situationele factoren (zoals: stressoren, groepswerking, druk van autoriteiten, onduidelijkheid in verantwoordelijkheid of dehumanisatie van het slachtoffer) die het risico op agressief gedrag verhogen (Duzan & Cleroy, 2013).

Onderzoek naar factoren die van invloed zijn op moraliteit hebben bijvoorbeeld aangetoond dat er aanzienlijke geslachtsverschillen bestaan (McAlister, 2001). McAlister ontdekte bijvoorbeeld dat mannen minder moreel betrokken zijn dan vrouwen, zij voelen zich dus minder snel verantwoordelijk en hebben minder last van gewetenswroeging.

Ook het omgaan met morele dilemma's verschilt tussen de geslachten: Fumagalli, Ferrucci, Mameli, Marceglia, Mrakic-Sposta, Zago, Lucchiari, Consonni, Nordio, Pravettoni, Cappa en Priori (2010) constateerden bijvoorbeeld dat mannen significant meer pragmatische keuzes maakten wanneer er sprake was van een emotioneel beladen, persoonlijk moreel dilemma. Dit betekent dat mannen meer rekening hielden met het nut van hun keuze, ongeacht of ze hiermee riskeerden anderen in gevaar te brengen. Vrouwen maakten hoofdzakelijk non-pragmatische keuzes in het geval van dergelijke dilemma's. Deze resultaten ondersteunen de geslachtsgerelateerde scheiding tussen de deugdedethiek en de rechtvaardigheidsethiek waar Carol Gilligan voor pleit in haar boek *'In a Different Voice'* (1982). In dit boek stelt ze tevens dat vrouwen meer verbaal zijn ingesteld en daarom makkelijker en meer praten over hun moraliteit dan mannen (Gilligan, 1982). Verder onderzoek toonde aan dat vrouwen zich vaker empathisch opstellen en ook meer last hebben van gewetenswroeging (Gibbs, Arnold & Burkhart, 1984).

Met betrekking tot effect van leeftijd op moral disengagement is nog niet veel onderzoek verricht. Wel is er onderzoek gedaan naar het effect van leeftijd op moreel redeneren, hierin werd aangetoond dat de ontwikkeling van de capaciteit tot moreel redeneren zes stadia doorloopt voordat het het stadium van morele volwassenheid bereikt (Kohlberg, 1996). Ook in de militaire context is het effect van leeftijd onderzocht. Dit onderzoek toonde een effect van leeftijd aan maar dit werd toegeschreven aan de hoeveelheid werkervaring. Een militair die ervaring heeft met uitzending zal gemiddeld ouder zijn dan een militair met weinig uitzendervaring. Dit onderzoek toonde aan dat militairen met veel uitzendervaring meer geneigd zijn het leven te waarderen en te handelen naar de regels, in plaats van deze zo om te buigen dat ze hun belangen ten goede komen (Verweij et al., 2007). De hoeveelheid levenservaring of werkervaring lijken dus van invloed te zijn op het moreel handelen van individuen, echter het is nog onbekend welke invloed zij heeft op het ervaren van morele dilemma's en het benoemen van responsstrategieën. Ander onderzoek wijst uit dat mensen die zichzelf niet als leider zien meer ontvankelijk zijn voor onethisch gedrag, doordat zij de mogelijkheid hebben om de verantwoordelijkheid voor hun gedragingen af te schuiven op een leider (Hinrichs, Hinrichs, Wang & Romero, 2012). Ook in het Abu Ghraib incident lijken betrokken militairen het nemen van verantwoordelijkheid te relateren aan het wel of niet uitvoeren van een leidinggevende functie (Zimbardo, 2007). Echter, van andere responsstrategieën is nog niet onderzocht op welke wijze zij samenhangen met het bekleden van een leidinggevende functie.

Het onderzoek beschreven in dit paper richt zich op de morele dilemma's die Nederlandse militairen voor, tijdens of als gevolg van hun uitzending zijn tegengekomen. In het bijzonder wordt bekeken of en welke van de zeven bovengenoemde responsstrategieën de militairen gebruiken in het reconstrueren van de gebeurtenis die een dilemma veroorzaakte en hun eigen rol in die gebeurtenis. Het is onderzoek exploratief van aard omdat er tot dusverre weinig empirisch onderzoek binnen de militaire context is uitgevoerd naar het voorkomen van dit fenomeen en haar specifieke verschijningsvormen. Daarom is ook gekozen voor een brede vorm van dataverzameling met behulp van interviews. Voortbouwend op de hierboven beschreven bestaande onderzoeken is ervoor gekozen te bestuderen op welke wijze geslacht, leeftijd en rang heeft samenhangen met de door militairen ervaren morele dilemma's en de benoemde responsstrategieën. De verwachting is dat er duidelijke verschillen tussen mannen en vrouwen gevonden zullen worden, evenals verschillen door leeftijd en rang. Omdat het deelnemen aan uitzending kan zorgen voor het vergroten van de levenservaring door de blootstelling aan stress en morele dilemma's (Schok, 2008) is er voor gekozen om ook rekening te houden met het aantal gedraaide uitzendingen.

De resultaten van dit onderzoek geven inzicht in de manieren waarop militairen hun gedragingen rechtvaardigen en welke kenmerken de militairen hebben die het meest geneigd zijn hun gedragingen te rechtvaardigen. De resultaten dienen als basis voor verder wetenschappelijk onderzoek, bovendien kunnen zij de militaire organisatie bewust maken van het belang van ethische kwesties gerelateerd aan uitzending. Tevens biedt deze kennis de mogelijkheid om het militair beleid beter toe te spitsen op de denkwijze van militairen. Met een beter toegespitst beleid en meer kennis kan er worden gestreefd naar een toekomst waarin gevallen als in de Abu-Ghraib gevangenis niet meer voor te komen.

Methode

Dit onderzoek is onderdeel van een groter onderzoek naar de effecten van uitzending op de moraliteit van Nederlandse militairen. Dit paper richt zich op de interviews, gehouden met Nederlandse militairen van verscheidene rangen om te onderzoeken welke responsstrategieën zij gebruiken om hun gedragingen te rechtvaardigen.

Respondenten

De onderzoekspopulatie betreft militairen die in dienst zijn van de Nederlandse Defensieorganisatie en werkzaam zijn bij de landmacht of de mariniers. De keuze om alleen militairen van de landmacht en marine mee te nemen in dit onderzoek komt voort uit het feit dat in de in dit onderzoek gebruikte populatie zij het meeste contact hebben met de lokale bevolking en coalitiepartners. De sample gebruikt voor dit onderzoek (N=30) bestaat uit militairen in leeftijden variërend van 19 tot 45 jaar, met een mediaan van 25.2 en een SD van 5.95. In totaal 10% van het sample bestaat uit vrouwen. In de onderstaande tabel is de verdeling van de verschillende rangen die in het sample voorkomen weergegeven.

Tabel 1

Weergave van de Verdeling van de in dit Onderzoek Voorkomende Rangen.

		Hoeveelheid	Percentage
Rangen	Overste / Luitenant kolonel	2	6,7%
	Majoor	2	6,7%
	Kapitein / Ritmeester	1	3,3%
	Eerste Luitenant	3	10,0%
	Sergeant / Wachtmeester 1	2	6,7%
	Sergeant / Wachtmeester	3	10,0%
	Korporaal	5	16,7%
	Soldaat / Marinier 1	7	23,3%
	Soldaat / Marinier	5	16,7%
	Totaal	30	100,0%

In de brochure Kerngegevens Defensie uitgebracht in februari 2013 staat dat het totaal van 26.777 militairen werkzaam bij de landmacht en marine in juni 2012, bestond uit 2.282 vrouwen (8,52%) en 24.495 mannen (91,48%) (brochure Kerngegevens Defensie, 2013). Deze percentages komen dus nagenoeg overeen met de man-vrouw verdeling van het gebruikte sample.

Werving

De sample die gebruikt is in het huidige onderzoek is een selectie uit het totaal aan respondenten die verworven zijn voor het promotieonderzoek van Miriam de Graaff. Voor dit overkoepelende onderzoek is het Provincial Reconstruction Team (PRT) van Task Force Uruzgan en de Battle Groep van TFU12 benaderd. Vervolgens is binnen de Defensie organisatie de vraag uitgezet voor vrijwillige deelnemers, hiervoor was de voorwaarde dat zij 'buiten de poort' aan het werk zijn geweest, dit houdt in dat ze werk moeten hebben verricht dat niet binnen het legerkamp plaatsvond. Voor dit onderzoek is het werken buiten de poort een belangrijk vereiste. Om namelijk iets te kunnen zeggen over het mechanisme van moral disengagement moet de militair in een situatie zijn geweest waarin deze geconfronteerd is met een moreel dilemma, dat de militair ertoe heeft aangezet na te denken over- en te reflecteren op zijn gedragingen. Verwacht werd dat dergelijke dilemma's hoofdzakelijk buiten de poort plaatsvinden. Tevens zijn alle vrouwen benaderd die sinds 2006 op uitzending zijn geweest en nog steeds binnen Defensie werkzaam zijn, om de man-vrouw verdeling meer in balans te brengen. Zij werden gevraagd wanneer ze buiten de poort gewerkt hadden, of ze in contact zijn geweest met de lokale bevolking en/of coalitiepartners en of ze wilden deelnemen aan het onderzoek. Deze werving leverde in het totaal 88 respondenten op (non-respons: 12). Alle respondenten werden voorafgaand aan het interview duidelijk gemaakt dat zij op vrijwillige basis deelnamen aan het onderzoek en dat volledige anonimiteit en vertrouwelijkheid van de door hen verschaft informatie gegarandeerd was.

Instrument

Interviews

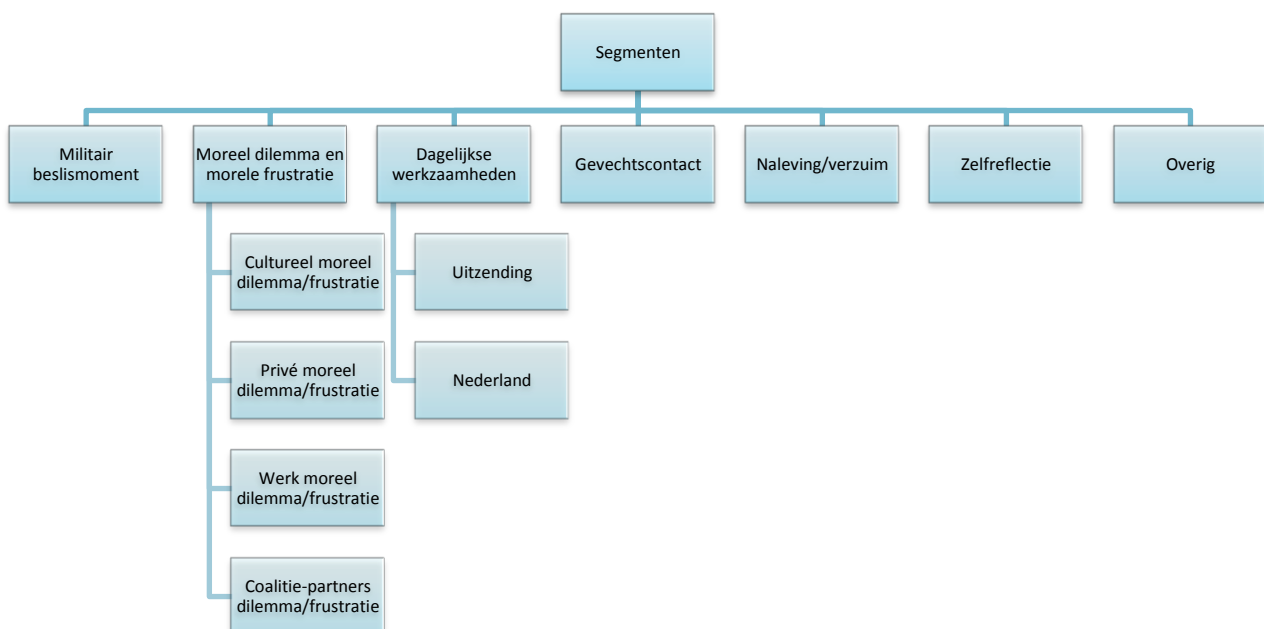
Er is voor interviews gekozen omdat het de militairen de vrijheid biedt hun verhaal op hun eigen manier te vertellen zonder dat hen dingen in de mond worden gelegd. Er is gekozen voor semigestructureerde interviews. Er werd gebruik gemaakt van een interviewschema om ervoor te zorgen dat aan alle respondenten nagenoeg dezelfde vragen gesteld werden en alle beoogde onderwerpen aan bod zouden komen. De volgorde van het interviewschema werd niet altijd precies aangehouden om het interview vloeiend te laten verlopen en in elk interview was er ruimte voor eigen inbreng van de respondent. De interviews zijn hoofdzakelijk afgenomen door Miriam de Graaff en duurden gemiddeld 60 minuten. De interviews zijn na afloop van de uitzending afgenomen omdat het voor onderzoek naar het mechanisme van moral disengagement belangrijk is dat de militairen mogelijk met morele dilemma's geconfronteerd zijn.

Coderingsprotocol

Alle afgenomen interviews zijn getranscribeerd om ze te kunnen coderen. De uitspraken van de militairen zijn gecodeerd aan de hand van een eerder opgesteld coderingsprotocol. Dit coderingsprotocol is opgesteld ten behoeve van het onderzoek van Miriam de Graaff naar het moreel functioneren van militairen tijdens uitzending. De drie beoordelaars zijn driemaal samengekomen om het coderingsprotocol te bespreken en te testen. Tijdens deze bijeenkomsten zijn er aanpassingen gemaakt aan het coderingsprotocol wanneer bijvoorbeeld bleek dat belangrijke segmenten niet aan de hand van het coderingsprotocol gelabeld konden worden. Zo is het segment 'zelfreflectie' later toegevoegd omdat bleek dat de militairen veel uitspraken deden die als zodanig gelabeld konden worden. Ook wanneer er onduidelijkheid bestond over hoe een label geïnterpreteerd diende te worden, is de uitleg bij het desbetreffende label aangepast. Het coderingsprotocol onderscheidt een zevental situaties waarin de segmenten/verhaallijnen binnen het interview gecodeerd dienen te worden, zie figuur 2.

Figuur 2

Weergave van de Verschillende Segmenten/Verhaallijnen die Voorkomen in het Coderingsprotocol en diens Sub-Segmenten.

Daarnaast bevat het coderingsprotocol verschillende categorieën waarin de afzonderlijke uitspraken gecodeerd worden. Deze zijn onderverdeeld in de volgende categorieën: emoties, responsestrategieën, sense making en identiteit.

Dit onderzoek richt zich op de situaties of verhaallijnen waarin sprake is van een moreel dilemma of een morele frustratie, dit betreft dus situaties die gecodeerd kunnen worden als een cultureel moreel dilemma/frustratie, een privé moreel dilemma/frustratie, een werk moreel dilemma/frustratie of een coalitie-partners dilemma/frustratie). Binnen deze situaties of verhaallijnen richt dit onderzoek zich op de categorie 'responsestrategieën'. Deze responsstrategieën zijn ontleent aan de theorie over Moral Disengagement van Bandura. Bandura wordt gezien als één van de meest belangrijke psychologen van vandaag. Zijn werk vormt een keerpunt in de psychologie door zijn idee dat persoonlijkheid gevormd wordt door een interactie van gedrag, omgeving en aangeboren psychische gesteldheid in plaats van door één van die factoren afzonderlijk, zoals eerder altijd gedacht werd (Stanford Magazine, 2006). Tevens is het onderzoek van Bandura naar Moral Disengagement één van de meest erkende en gebruikte theorieën op dit gebied. Om deze redenen wordt de theorie van Bandura gezien als geschikte basis voor dit onderzoek. In figuur 1 staat weergegeven in welke subcategorieën de responsestrategieën zijn onderverdeeld en per subcategorie de strategieën aan de hand waarvan de uitspraken gecodeerd worden (zie bijlage voor het deel van het coderingsprotocol dat voor dit onderzoek gebruikt is).

Operationalisatie

Het coderen

Het coderen gaat als volgt; wanneer een uitspraak van een militair overeenkomt met één of meerdere van de categorieën voorziet de beoordelaar deze uitspraak van de code die staat voor de desbetreffende categorie. Ook voorziet de beoordelaar de verschillende verhaallijnen of situaties van een code. Dit is niet bij alle uitspraken mogelijk gebleken aangezien niet alle uitspraken noodzakelijk verbonden zijn aan een specifieke situatie of verhaallijn. Een voorbeeld van een uitspraak waaruit een dilemma/frustratie blijkt is:

“Daar denk ik nog wel aan terug, ook hoe het intern in de staf liep. Dat liep namelijk niet altijd even goed. Wij hebben heel wat sessies gehad, na de werktijd om ja wat frustratie met elkaar te delen of het erover te hebben, wat we eraan kunnen doen, maar dat liep ook niet zo lekker.” (man, soldaat 1)

Deze uitspraak coderen de beoordelaars als een werk gerelateerd moreel dilemma. Klaarblijkelijk waren er intern zaken die niet goed liepen wat bij deze militair duidelijk voor frustratie zorgde. Een voorbeeld van een andere situatie is:

“Ja, het is moeilijk om je voor te stellen hoe het is als je er zelf niet geweest bent. En je krijgt natuurlijk allemaal verhalen te horen van ja zij (Afghaanse bevolking) eten van twee walletjes ze willen en de Taliban en de ISAF te vriend houden. Ze leven echt bij de dag, maar je kunt je daar niets bij voorstellen, totdat je het zelf meemaakt. En daar merk je gewoon echt dat ze allemaal verschrikkelijk opportunistisch zijn en dat ze echt overal hun winst uit proberen te halen, waardoor je weet dat ze dubbele agenda's hebben en weet dat je ze nooit volledig kunt vertrouwen. Dan kun je wel zeggen dat alle Afghanen leugenaars zijn, wat in principe ook geen onwaarheid is, maar je kunt ze het niet kwalijk nemen en je leert daar wel begrip voor opbrengen. Het is moeilijk om met hun samen te werken, maar je leert daar wel begrip voor te krijgen, tenminste ik had dat wel.” (man, eerste luitenant)

Deze uitspraak wordt gecodeerd als een cultureel morele frustratie. De militair in kwestie geeft aan het moeilijk te vinden samen te werken met de Afghaanse bevolking vanwege culturele verschillen. Deze militair weet echter wel op een positieve manier om te gaan met deze verschillen in cultuur en dus mentaliteit. Een voorbeeld van een uitspraak die gecodeerd wordt als een responsstrategie is:

“Ik bedoel als er iemand vertrouwen op kan zeggen dan zijn het de compagniescommandanten. Die zijn in de positie om dat te kunnen doen. Ikzelf, ja dat is een beetje raar.” (man, overste)

Deze uitspraak coderen de beoordelaars als de responsstrategie ‘afschuiven van verantwoordelijkheid’. Deze militair geeft aan dat hij het in deze situatie niet passend vindt bij zijn positie om te handelen, hij schuift als het ware de verantwoordelijkheid af naar iemand anders die hij wel in die positie acht. Een ander voorbeeld is:

“Het is ook niet dat wij begonnen zijn, dus het is niet dat mij dat bezig houdt.”
(man, eerste luitenant)

Deze uitspraak wordt gecodeerd als ‘rechtvaardiging eigen gedrag’ en ‘blaming the victim’. De militair rechtvaardigt zijn gedragingen door te zeggen dat zij niet de partij waren die het vuurgevecht begonnen is.

Omdat de tegenstander het vuurgevecht begon voelt de militair zich gerechtvaardigd gewelddadig te gedrag te vertonen aangezien ze het onheil over zichzelf hebben uitgeroepen door het vuurgevecht te beginnen.

Analyse

Betrouwbaarheid

Om de betrouwbaarheid van dit onderzoek te waarborgen is de interbeoordelaars betrouwbaarheid berekend. Er zijn in het totaal acht gecodeerde interviews met elkaar vergeleken verspreid over vijf samenkomsten. Het geheel van deze acht - door twee onderzoekers gecodeerde - interviews leverde een matige Cohen's Kappa van .50 op. De reden dat deze Kappa laag is, is niet omdat de beoordelaars de situatie verschillend beoordeelden, maar voornamelijk doordat situaties door de ene beoordelaar wel opgemerkt werden en gelabeld en door de andere beoordelaar niet. Door over deze situaties te overleggen zijn uiteindelijk wel alle situaties gevonden en waren de beoordelaars het eens over alle toegekende labels. Voor het berekenen van de Kappa zijn echter alleen de labels meegenomen die de beoordelaars in eerste instantie hebben toegekend, vandaar dat deze laag is uitgevallen.

Data-analyse

In SPSS wordt van elke militair het geslacht, de leeftijd, de rang en het totaal aantal uitzendingen die hij of zij gedraaid heeft genoteerd. Vervolgens wordt er per dilemma genoteerd hoe vaak de militair een uitspraak doet die aan de hand van het coderingsprotocol gelabeld is als dilemma of als responsstrategie. Vervolgens worden er door middel van SPSS per responsstrategie gekeken welke van de eerder genoemde factoren (geslacht, leeftijd, rang en het totaal aantal uitzendingen) een significant verschil in het aantal uitspraken oplevert. Vervolgens worden er in de conclusie en discussie mogelijke oorzaken voor de gevonden verschillen gegeven.

Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten beschreven van de zoektocht naar welke effecten de demografische variabelen: geslacht, leeftijd, rang en het totaal aantal uitzendingen hebben op het benoemen van dilemma's en het gebruik van responsstrategieën. Voordat er dieper op de resultaten ingegaan wordt, moet vermeld worden dat de responsstrategieën 'positieve vergelijking', 'onduidelijkheid van verantwoordelijkheid' en 'dehumanisatie' niet zijn teruggevonden in de afgenomen interviews. Deze responsstrategieën zullen daarom niet verder besproken worden. Het feit dat deze responsstrategieën niet voorkomen in het gebruikte sample betekent echter niet dat ze in de praktijk ook niet voorkomen. Mogelijke verklaringen voor het feit dat de militairen deze responsstrategieën niet genoemd hebben worden in het hoofdstuk Conclusie en Discussie besproken. Tevens is ervoor gekozen de demografische variabele 'rang' te specificeren naar 'leidinggevend' en 'niet-leidinggevend' vanwege de grote verscheidenheid aan rangen. In tabel 2 is een overzicht te zien van de gemiddelden, standaarddeviaties en correlaties van zowel de afhankelijke als de onafhankelijke variabelen. Hieruit blijkt dat het werkgerelateerd moreel dilemma het meest benoemde dilemma en 'rechtvaardiging van eigen gedrag' de meest genoemde responsstrategie is. Tevens wordt duidelijk dat er zowel tussen de onafhankelijke variabelen onderling correlaties bestaan (tussen leidinggevend en leeftijd, leidinggevend en geslacht, totaal aantal uitzendingen en leeftijd en tussen totaal aantal uitzendingen en leidinggevend) als ook tussen de afhankelijke variabelen onderling (tussen 'afschuiven van verantwoordelijkheid' en 'rechtvaardigen van eigen gedrag', 'blaming the victim' en 'rechtvaardigen van eigen gedrag' en tussen 'blaming the victim' en 'afschuiven van verantwoordelijkheid').

Tabel 2

Tabel met alle Gemiddelden, Standaardafwijkingen en Correlaties tussen zowel de Afhankelijke- als de Onafhankelijke Variabelen.

	Mean	Sd.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
1. Geslacht (1, 2)	1.10	0.31															
2. Leeftijd	25.20	5.95	0,10														
3. Leidinggevend (1, 2)	1.57	0.50	-0,38*	-0,71**													
4. Tot.uitzendingen	2.16	1.14	0,10	0,76**	-0,67**												
5. Cultureel dilemma	0.40	0.97	0,44*	0,08	-0,41*	-0,06											
6. Privé dilemma	0.63	1.01	0,22	0,22	-0,24	0,11	-0,02										
7. Werkgerelateerd dilemma	4.30	4.10	0,22	0,67**	-0,71**	0,69**	0,13	-0,03									
8. Coalitie-partners dilemma	0.07	0.25	-0,09	-0,19	0,23	-0,17	-0,11	0,22	-0,25								
9. Rechtv. Eigen gedrag	0.80	1.10	0,06	0,63**	-0,60**	0,45*	0,14	-0,04	0,55**	-0,07							
10. Positieve vergelijking	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-						
11. Verbloemend taalgebruik	0.27	0.58	-0,16	0,47*	-0,30	0,51**	-0,20	-0,00	0,46*	0,34	0,25	-					
12. Afschuiven	0.47	1.11	0,37*	0,13	-0,31	0,22	0,14	-0,08	0,51**	-0,12	0,48**	-	0,23				
13. Onduidelijkheid	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-			
14. Dehumanisatie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
15. Blaming the victim	0.17	0.46	0,12	0,15	-0,12	0,34	-0,08	-0,22	0,41*	-0,10	0,48**	-	0,34	0,59**	-	-	

Note: (N = 30)

* = significant bij $p < 0.05$

** = significant bij $p < 0.01$

- = niet benoemd

Geslacht 1 = man, 2 = vrouw

Leidinggevend 1 = wel-leidinggevend, 2 = niet-leidinggevend

Geslacht

Voordat uitgeweid wordt over de invloed van geslacht moet gemeld worden dat de man-vrouw verdeling scheef was in de sample ($N_{\text{man}} = 27$, $N_{\text{vrouw}} = 3$). Het is belangrijk dit mee te nemen in het interpreteren van de onderstaande resultaten. Door het kleine aantal vrouwen heeft het onderzoek naar het effect van geslacht een lage power en levert het dus instabiele resultaten op. De man-vrouw verdeling binnen dit sample is echter wel representatief voor de man-vrouw verdeling binnen Defensie (zie hoofdstuk 'Methode' paragraaf 'Respondenten').

Morele dilemma's

Een Independ Samples T Test leverde voor de demografische variabele geslacht een significant verschil op in het aantal genoemde cultureel morele dilemma's ($df = 28$, $t = -2.618$, $p = .004$) De drie vrouwen uit de sample noemden in totaal vijf cultureel morele dilemma's en de zevenentwintig mannen uit het sample in het totaal zeven. In tabel 3 staat de gemiddelde hoeveelheid keren dat elk type dilemma genoemd is weergegeven.

Tabel 3

Gemiddelde Hoeveelheden ervaren Dilemma's gespecificeerd naar Geslacht

Geslacht		Cultureel moreel	Privé moreel	Werkgerelateerd moreel	Coalitie-partners
Man	Gemiddeld aantal keer benoemd	.26	.56	4.00	.07
	Totaal aantal keer benoemd	7	15	108	2
Vrouw	Gemiddeld aantal keer benoemd	1.67**	1.33	7.00**	.00
	Totaal aantal keer benoemd	5	4	21	0

Totaal	Totaal aantal keer benoemd	12	19	129	2
	Percentage in vergelijking met overige type dilemma's	7.4%	11.7%	79.6%	1.2%

**= significant bij $p < 0.05$

Uit deze tabel blijkt dat vrouwen gemiddeld aangaven meer cultureel morele dilemma's te hebben ervaren ($M=1.67$) dan mannen ($M=0.26$).

Responsstrategieën

In de keuze voor responsstrategieën leverde de Independent-Samples T Test voor de demografische variabele geslacht een significant verschil op in de responsstrategie 'afschuiven van verantwoordelijkheid' ($df = 28$, $t = -2.093$, $p = .000$). In tabel 3 staan de resultaten van de Independent-Samples T Test. De drie vrouwen uit de sample deden in totaal vijf uitspraken die als de responsstrategie 'afschuiven van verantwoordelijkheid' gecodeerd zijn, mannen deden in totaal negen van dergelijke uitspraken. In tabel 4 is de gemiddelde hoeveelheid uitspraken weergegeven voor elke responsstrategie.

Tabel 4

Gemiddelde Hoeveelheid keren dat de Responsstrategieën Rechtvaardiging van eigen Gedrag, Verbloemend Taalgebruik, Afschuiven van Verantwoordelijkheid en Blaming the Victim gespecificeerd naar man ($N = 27$) en vrouw ($N = 3$).

Geslacht	Rechtvaardiging van eigen gedrag	Verbloemend taalgebruik	Afschuiven	Blaming the victim
Gemiddeld aantal keer benoemd	.78	.30	.33	.15
Man				
Totaal aantal keer benoemd	21	8	9	4
Gemiddeld aantal keer benoemd	1.00	.00	1.67**	.33
Vrouw				
Totaal aantal keer benoemd	3	0	5	1

	Totaal aantal keer benoemd	24	8	14	5
Totaal	Percentage in vergelijking met overige type responsstrategieën	47.1%	15.7%	27.5%	9.8%

**= significant bij $p < 0.05$

Uit deze tabel blijkt dat vrouwen gemiddeld vaker de responsstrategie 'afschuiven van verantwoordelijkheid' gebruikten ($M=1.67$) dan mannen ($M=0.33$). Deze responsstrategie was tevens de vaakst voorkomende responsstrategie bij de vrouwen. De responsstrategie die het vaakst gebruikt werd door de mannen is het 'rechtvaardigen van eigen gedrag'.

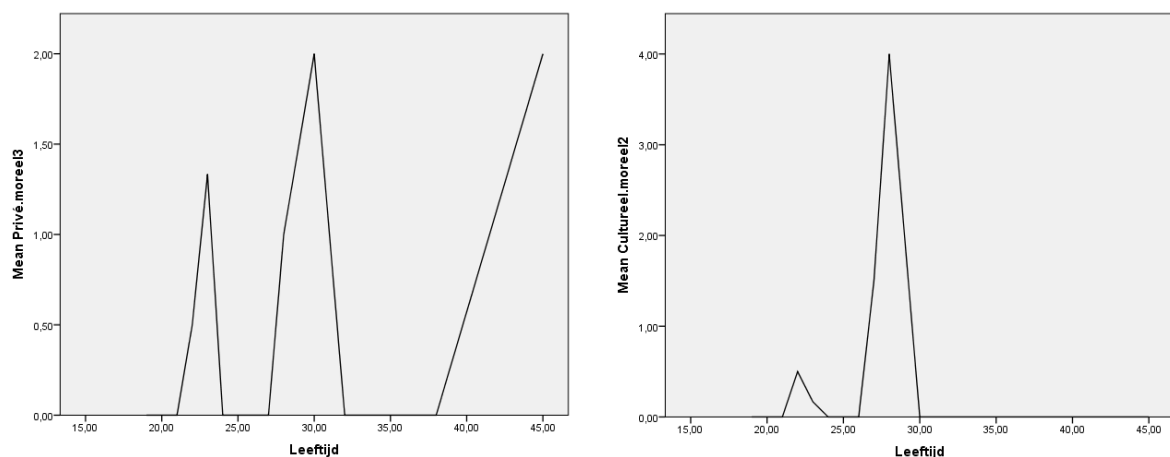
Leeftijd

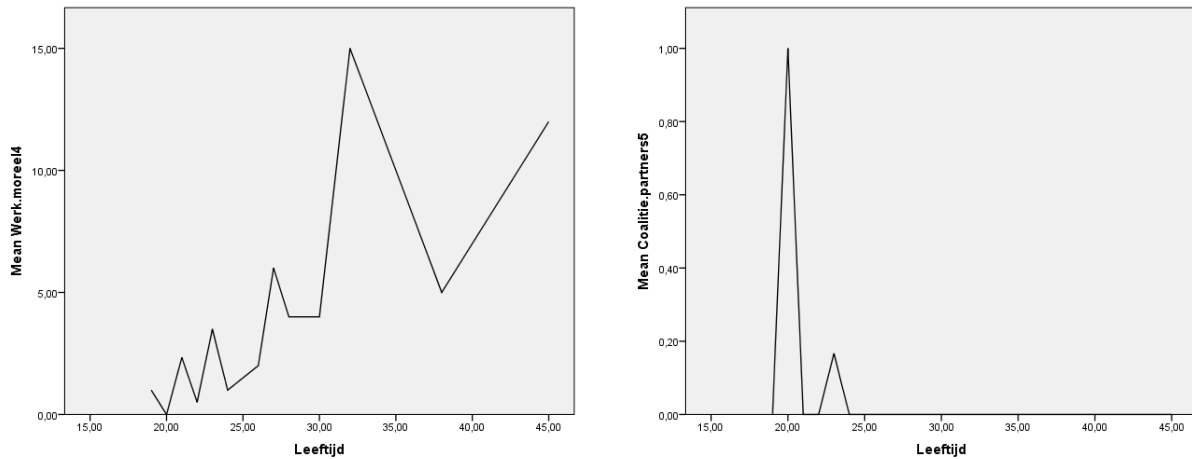
Morele Dilemma's

Om een indruk te krijgen van de invloed van de demografische variabele leeftijd op de waargenomen dilemma's zijn de onderstaande grafieken gemaakt (zie figuur 3).

Figuur 3

Grafieken van de Invloed van Leeftijd op Achtereenvolgend de Cultureel Morele Dilemma's (linksboven), Privé Morele Dilemma's (rechtsboven), Werkgerelateerde Morele Dilemma's (linksonder) en Coalitie-partner Dilemma's (rechtsonder).

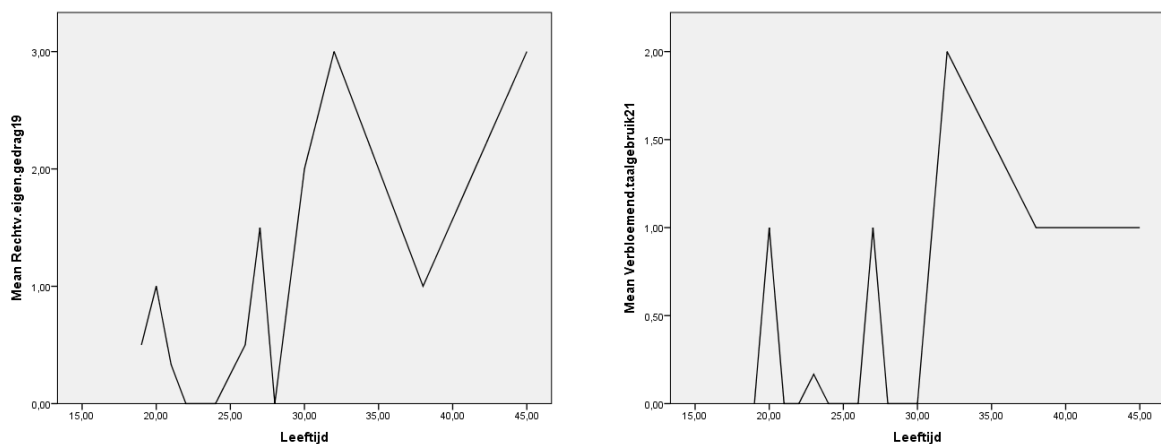
In deze grafieken is te zien dat hoe ouder men wordt des te meer men morele dilemma's benoemt (met uitzondering van coalitie-partner dilemma's). Uit een regressieanalyse blijkt dat de variabele leeftijd een significant deel van de variantie in werkgerelateerde dilemma's verklaart, namelijk 45,3%. Tevens geven deze resultaten weer dat als de leeftijd met één jaar toeneemt, de hoeveelheid ervaren werkgerelateerde morele dilemma's met 0.43 zal toenemen ($df = 24$, $t = 4.367$, $p = .000$).

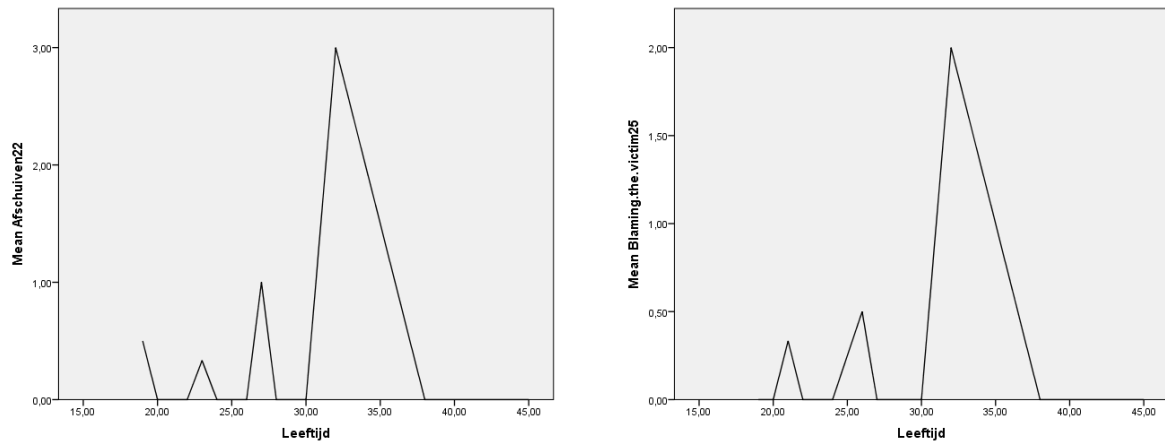
Responsstrategieën

Om inzicht te krijgen in de invloed die leeftijd heeft op het gebruik van responsstrategieën zijn wederom grafieken gemaakt (zie figuur 4).

Figuur 4

Grafieken van de Invloed van Leeftijd op achtereenvolgend de Responsstrategieën Rechtvaardigen van eigen Gedrag (linksboven), Verbloemend Taalgebruik (rechtsboven), Afschuiven van Verantwoordelijkheid (linksonder) en Blaming the Victim (rechtsonder).

In deze grafieken is te zien dat het gebruik van responsstrategieën toeneemt naarmate de leeftijd toeneemt. Er zijn regressieanalyses uitgevoerd waaruit blijkt dat de variabele leeftijd een significant deel van de variantie in het benoemen van de responsstrategieën ‘rechtvaardigen van eigen gedrag’ en ‘verbloemend taalgebruik’ verklaart. Voor de responsstrategie ‘rechtvaardigen van eigen gedrag’ is dit 39,3% van de variantie. Voor de responsstrategie ‘verbloemend taalgebruik’ verklaart leeftijd 22,4% van de variantie.

Tevens is uit deze regressieanalyses gebleken dat wanneer de leeftijd met één jaar stijgt, de militair 0.11 keer meer de responsstrategie ‘rechtvaardigen van eigen gedrag’ zal benoemen ($df = 24$, $t = 3.861$, $p = .001$). De responsstrategie ‘verbloemend taalgebruik’ wordt 0.05 keer meer benoemd ($df = 24$, $t = 2.577$, $p = .017$).

Rang

Vanwege de grootte van de sample en de verscheidenheid van rangen binnen de sample (zie tabel 1) is ervoor gekozen de invloed van de rang te bepalen voor wel- of niet-leidinggevend in plaats van alle rangen afzonderlijk. Deze sample bestaat uit 13 leidinggevend en 17 niet-leidinggevend.

Morele Dilemma's

Uit een Independent-Sample T Test blijkt dat een wel- of niet-leidinggevende rang significante verschillen oplevert in zowel de hoeveelheid ervaren cultureel morele dilemma's ($df = 28$, $t = 2.377$, $p = .000$), werkgerelateerde morele dilemma's ($df = 28$, $t = 5.279$, $p = .001$) en coalitie-partner dilemma's ($df = 28$, $t = -1.272$, $p = .007$).

Alleen op het benoemen van Privé morele dilemma's had het vervullen van een wel- of niet leidinggevende functie geen significante invloed. Het is gebleken dat leidinggevend en aangaven gemiddeld meer cultureel morele dilemma's te hebben ervaren ($M=0.85$) dan niet-leidinggevend ($M=0.06$). Ook hebben leidinggevend en gemiddeld meer werkgerelateerde dilemma's benoemd ($M=7.54$) dan niet-leidinggevend ($M=1.82$). Tevens is in tabel 5 te zien dat het werkgerelateerde dilemma zowel door leidinggevend en als door niet-leidinggevend en het meest benoemde dilemma was. Niet-leidinggevend en noemden het minst cultureel morele dilemma's ($M=0.06$) en leidinggevend en noemden het minst coalitie-partner dilemma's, namelijk geen.

Tabel 5

Gemiddelde Hoeveelheden ervaren Dilemma's gespecificeerd naar Leidinggevend en (N=13) of Niet-Leidinggevend (N=17).

Leidinggevend		Cultureel moreel	Privé moreel	Werkgerelateerd moreel	Coalitie-partners
Leidinggevend	Gemiddeld aantal keer benoemd	.85**	.92	7.54**	.00
	Totaal aantal keer benoemd	11	12	98	0
	Gemiddeld aantal keer benoemd	.06	.41	1.82	.12**
Niet-leidinggevend	Totaal aantal keer benoemd	1	7	31	2
	Totaal aantal keer benoemd	12	19	129	2
Totaal	Percentueel in vergelijking met overige type dilemma's	7.4%	11.7	79.7%	1.2%

**= significant bij $p < 0.05$

Responsstrategieën

Wederom is een Independent-Sample T Test gebruikt om de verschillen te meten veroorzaakt door wel- of niet-leidinggevende functies op de hoeveelheid keren dat een responsstrategie benoemd is. Er is gebleken dat het uitoefenen van een wel- of niet-leidinggevende functie significante verschillen oplevert in de responsstrategieën 'rechtvaardigen van eigen gedrag' ($df = 28, t = 3.964, p = .000$), 'verbloemend taalgebruik' ($df = 28, t = 1,647, p = .001$) en 'afschuiven van verantwoordelijkheid' ($df = 28, t = 1.696, p = .015$). In tabel 5 staat weergegeven hoe vaak de responsstrategieën gemiddeld benoemd zijn door wel- en niet-leidinggevers. Hieruit blijkt dat leidinggevers meer de responsstrategie 'rechtvaardigen van eigen gedrag' ($M=1.54$) benoemd hebben dan niet-leidinggevers ($M=0.24$). Ook gebruiken zij vaker de responsstrategie 'verbloemend taalgebruik' ($M=0.46$) dan niet-leidinggevers ($M=0.12$). Het laatste significante verschil is gevonden in de responsstrategie 'afschuiven van verantwoordelijkheid'. Deze werd tevens door leidinggevers meer benoemd ($M=0.85$) dan door niet-leidinggevers ($M=0.18$). De meest benoemde responsstrategie is 'rechtvaardigen van eigen gedrag', dit geldt zowel voor leidinggevers als voor niet-leidinggevers. Leidinggevers noemden het minst het 'blaming the victim' principe ($M=0.23$), niet-leidinggevers benoemden het minst gebruik te hebben gemaakt van 'verbloemend taalgebruik' ($M=0.12$) als ook het 'blaming the victim' principe ($M=0.12$).

Tabel 6

Gemiddelde Hoeveelheid keren dat de Responsstrategieën Rechtvaardiging van eigen Gedrag, Verbloemend Taalgebruik, Afschuiven van Verantwoordelijkheid en Blaming the Victim gespecificeerd naar Leidinggevend of Niet-Leidinggevend.

Leidinggevend of niet-leidinggevend		Rechtvaardiging van eigen gedrag	Verbloemend taalgebruik	Afschuiven van verantwoordelijkheid	van Blaming the victim
Leidinggevend	Gemiddeld aantal keer benoemd	1.54**	.46**	.85**	.23
	Totaal aantal keer benoemd	20	6	11	3
	Gemiddeld aantal keer benoemd	.24	.12	.18	.12
Niet-leidinggevend	Totaal aantal keer benoemd	4	2	3	2

	Totaal aantal keer benoemd	24	8	14	5
Totaal	Percentueel in vergelijking met overige type responsstrategie	47.1%	15.7%	27.5%	9.8%

**= significant bij $p < 0.05$

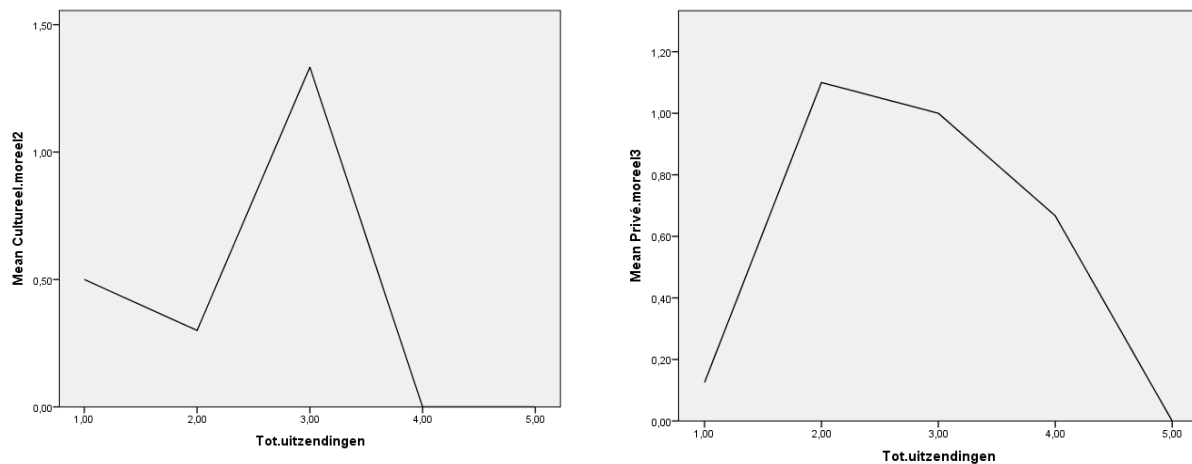
Totaal aantal uitzendingen

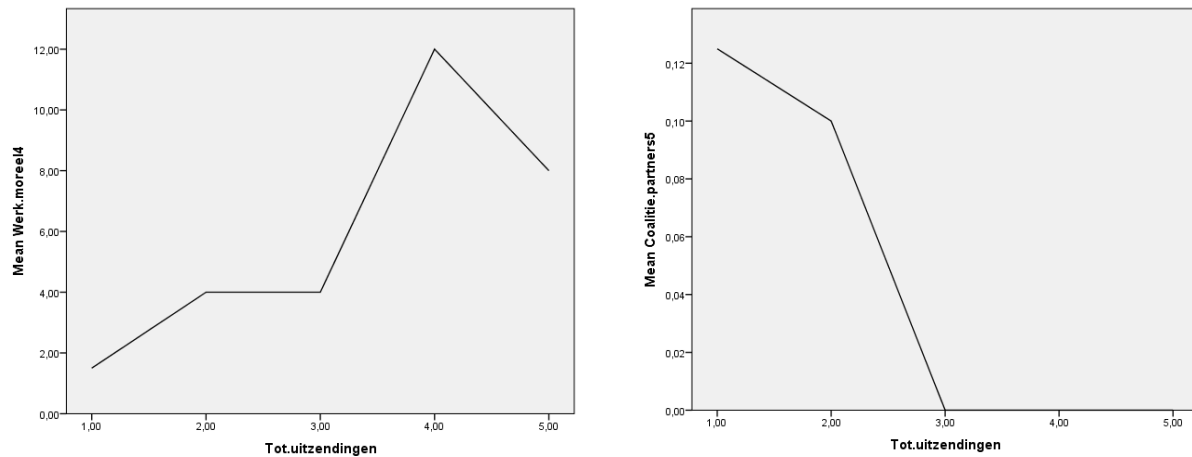
Morele Dilemma's

Om de invloed van het totaal aantal uitzendingen op de ervaren dilemma's in beeld te brengen zijn allereerst grafieken gemaakt. Zie figuur 5

Figuur 5

Grafieken van de invloed van het totaal aantal uitzendingen op achtereenvolgend de cultureel morele dilemma's (linksboven), privé morele dilemma's (rechtsboven), werkgerelateerde morele dilemma's (linksonder) en coalitie- partner dilemma's (rechtsonder).

In deze grafieken is te zien dat alle soorten dilemma's afnemen wanneer de totale hoeveelheid uitzendingen meer wordt. Dit met uitzondering van werkgerelateerde morele dilemma's, deze worden meer ervaren wanneer het totaal aantal uitzendingen toeneemt, bij meer dan vier uitzendingen nemen deze dilemma's weer wat af.

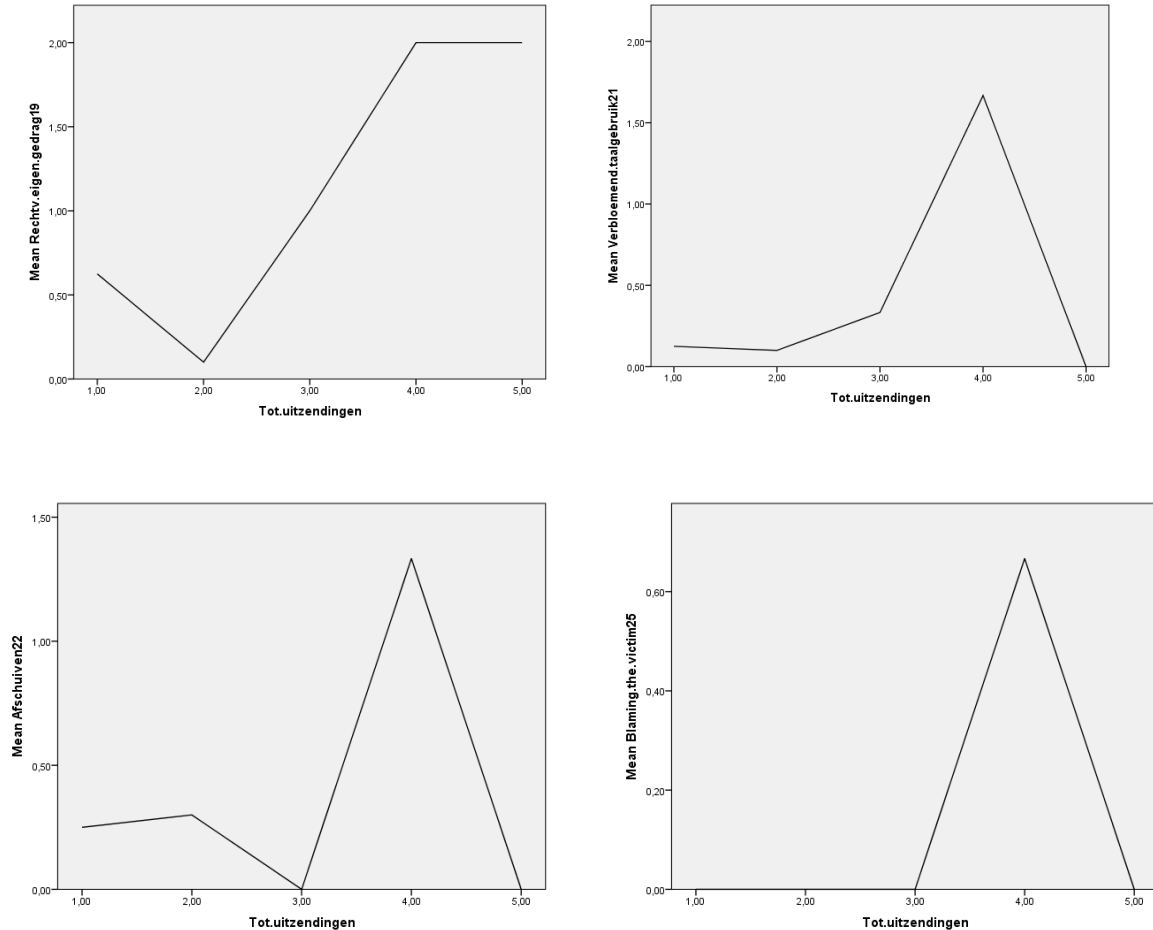
Een regressieanalyse van de invloed van de totale hoeveelheid uitzendingen op het voorkomen van morele dilemma's leverde alleen een significante invloed op op werkgerelateerde dilemma's. De regressieanalyse toonde aan dat 47,1% van de variantie in ervaren werkgerelateerde dilemma's wordt verklaard door de totale hoeveelheid uitzendingen. Uit deze regressieanalyse is tevens gebleken dat als het totaal aantal uitzendingen met één uitzending toeneemt, de ervaren werkgerelateerde dilemma's met 2,51 toenemen ($df = 24$, $t = 4.526$, $p = .000$).

Responsstrategieën

Om de invloed van het totaal aantal uitzendingen op het benoemen van responsstrategieën inzichtelijk te maken zijn wederom grafieken gemaakt, zie figuur 6.

Figuur 6

Grafieken van de Invloed van het Totaal aantal Uitzendingen op achtereenvolgend de Responsstrategieën Rechtvaardigen van eigen Gedrag (linksboven), Verbloemend Taalgebruik (rechtsboven), Afschuiven van Verantwoordelijkheid (linksonder) en Blaming the Victim (rechtsonder).

Opvallend in deze grafieken is dat er bij een totaal van vier uitzendingen de meeste responsstrategieën benoemd lijken te worden. Bij meer dan vier uitzendingen nemen alle responsstrategieën af, behalve de responsstrategie 'rechtvaardigen van eigen gedrag': deze blijft vanaf vier uitzendingen meer constant. Een lineaire regressieanalyse laat zien dat het totaal aantal uitzendingen een significante invloed heeft op de responsstrategieën 'rechtvaardigen van eigen gedrag' en 'verbloemend taalgebruik'.

Bij het 'Rechtvaardigen van eigen gedrag' wordt 20,5% van de variantie verklaard door het totaal aantal uitzendingen en neemt het benoemen van deze responsstrategie met 0.42 verhoogt wanneer het totaal aantal uitzendingen met één uitzending omhoog gaat ($df = 24$, $t = 2.435$, $p = .023$). 25,7% van de variantie in het 'verbloemend taalgebruik' wordt verklaard door het totaal aantal uitzendingen en dit neemt met 0.28 toe wanneer het totaal aantal uitzendingen met één uitzending wordt verhoogd ($df = 24$, $t = 2.819$, $p = .010$).

Discussie en conclusie

Voor elke militair, ongeacht of deze een leidinggevende functie bekleedt of niet, is het waarschijnlijk dat hij of zij in zijn/haar militaire carrière in aanraking komt met morele dilemma's. Daarnaast kunnen door de aard van hun werkzaamheden (o.a. het gelegitimeerd gebruiken van proportioneel geweld) de gevolgen van individuele handelingen groot zijn. Dit gegeven maakt het zeer belangrijk om kennis te vergaren over de manieren waarop militairen met deze dilemma's omgaan en welke demografische factoren hierop van invloed zijn. De Moral Disengagement theorie van Bandura (1999) is de rode draad geweest in dit onderzoek. De theorie stelt dat mensen zich door middel van de zeven responsstrategieën los kunnen koppelen van hun persoonlijke morele principes en de zelfsancties die daarmee gepaard gaan. Dit stelt mensen in staat al hun gedrag te rechtvaardigen, ook al is het in strijd met hun eigen principes. Het doel van dit onderzoek was te achterhalen wat de invloed is van de demografische factoren geslacht, leeftijd, rang en het totaal aantal uitzendingen op het benoemen van de zeven responsstrategieën. In dit hoofdstuk worden de resultaten samengevat en worden mogelijke verklaringen gegeven voor (opmerkelijke) bevindingen.

Uit dit onderzoek is gebleken dat vrouwen gemiddeld meer morele dilemma's hebben benoemd dan mannen. Ook noemden vrouwen significant meer culturele dilemma's. Verder was de algehele indruk tijdens de interviews dat vrouwen uitgebreidere antwoorden gaven dan de mannen. Dit is in overeenstemming met het onderzoek van Carol Gilligan (1982), dit onderzoek heeft uitgewezen dat vrouwen meer verbaal zijn ingesteld dan mannen en dus ook makkelijker en meer over morele kwesties praten. Een verklaring voor het feit dat vrouwen meer cultureel morele dilemma's benoemd hebben is dat de cultuurverschillen vrouwen meer geraakt hebben. De meeste cultuurverschillen die benoemd zijn hadden betrekking op de behandeling van vrouwen en kinderen in het land van uitzending, zoals uit het onderstaande citaat blijkt:

“Ja, gewoon hun hele manier van omgang naar kinderen toe. Ja dat was wel apart. Natuurlijk ook omdat wij heel veel kinderen zagen die gewond waren en dat je heel, je ziet natuurlijk bijna altijd, nou niet bijna, je ziet altijd alleen maar de vaders of broertjes of zusjes die met een gewond kindje komen zeg maar. En dan heb je toch wel zoiets van hoe kan het zijn dan een kind van top tot teen helemaal verbrand is? En dat gewoon bijna elke week wel een paar keer. Ja dat vind ik apart. (...)

Nou ik moet zeggen dat als er gewonde kinderen binnenkwamen zeg maar, dat dat toch wel meer met je doet, dat kun je minder snel relativëren dan bijvoorbeeld een volwassen man waarbij een been er half afligt, ik noem maar iets. Dat je toch zoiets hebt van nou zo'n kind is hartstikke hulpeloos, kan niets, kan er ook niets aan doen dat die hele ellende daar is. Dus dat was soms af en toe wel eens dat je dacht dat je machteloos stond.”(vrouw, sergeant 1)

Mannen gaven over het algemeen minder blijk van emoties bij het noemen van cultureel morele dilemma's. Dit is in overeenstemming met de resultaten van het onderzoek van Fumagalli et al.(2010) naar geslachtgerelateerde verschillen in morele besluitvorming.

Een ander resultaat uit het huidige onderzoek is dat vrouwen gemiddeld meer responsstrategieën gebruiken dan mannen. Ook noemden vrouwen vaker de responsstrategie “afschuiven van verantwoordelijkheid”. Het feit dat vrouwen gemiddeld meer responsstrategieën hebben benoemd kan wederom veroorzaakt zijn door het feit dat de interviews met vrouwen gemiddeld langer duurden en de vrouwen dus ook meer gelegenheid hadden om responsstrategieën te benoemen. Dat vrouwen significant meer gebruik maakten van de responsstrategie ‘afschuiven van verantwoordelijkheid’ is opmerkelijk gezien alle vrouwen uit deze sample, in tegenstelling tot de mannen, een leidinggevende functie bekleedden. Dit zou dus ook het verschil in de hoeveelheid benoemde dilemma's en responsstrategieën kunnen verklaren. Echter moet hier vermeld worden dat alle uitspraken gecodeerd als Afschuiven van verantwoordelijkheid door één vrouw zijn gedaan, beide andere hebben geen uitspraken gedaan in deze categorie. Dit resultaat is te weinig representatief om conclusies aan te verbinden.

Uit een regressieanalyse op de invloed van leeftijd op het ervaren van morele dilemma's bleek; des te ouder de militair, des te meer morele dilemma's deze benoemt (met uitzondering van coalitie-partner dilemma's). Ook had leeftijd een significante invloed op het benoemen van werkgerelateerde morele dilemma's. Mogelijke verklaringen voor deze resultaten zijn dat naarmate men ouder wordt, men ook een hogere rang bekleedt. Hoe hoger de rang, hoe meer verantwoordelijkheden de militair heeft, en logischerwijs komen met grotere verantwoordelijkheden ook meer dilemma's. Het feit dat leeftijd alleen een significante invloed heeft op werkgerelateerde morele dilemma's is hiermee ook verklaard aangezien een hogere rang alleen meer verantwoordelijkheden betekend op het gebied van werk.

Leeftijd zegt niets over het wel of niet geconfronteerd worden met cultuurverschillen, coalitie-partners of privé dilemma's. Onderstaand citaat van een 45 jarige bataljonscommandant is een mooi voorbeeld van een werkgerelateerd moreel dilemma waaruit deze hoge verantwoordelijkheidsgevoelens blijken:

“Je moet jezelf goed in de spiegel kunnen blijven aankijken en als ik het gevoel zou hebben: ‘hee, dit gaat niet meer’, één naar mezelf, maar ook richting met name het thuisfront van de kerels die ik meegenomen heb. Op het moment dat ik bij nabestaanden zou komen waarbij ik niet kan uitleggen het nut en belang van die missie, waarom hij of zij gewond is geraakt of wat dan ook, dan zou ik dit werk eigenlijk niet meer kunnen doen. Dan zou ik mezelf niet meer in de spiegel kunnen aankijken en dat vind ik het belangrijkste.”(man, overste)

Voor de hoeveelheid keren van benoemen van responsstrategieën geldt ook dat dit toeneemt naarmate de militair ouder wordt. Ook is uit dit onderzoek gebleken dat leeftijd een significante invloed heeft op het benoemen van de responsstrategie Rechtvaardigen van eigen gedrag en Verbloemend taalgebruik. Een verklaring voor deze resultaten is dat ze samen hangen met de invloed die leeftijd heeft op het benoemen van werkgerelateerde morele dilemma's. Naarmate de militair ouder wordt, bekleedt deze een hogere rang, des te hoger de rang des te groter de verantwoordelijkheid, des te meer wordt de militair geconfronteerd met werkgerelateerde morele dilemma's en des te meer is de militair geneigd zijn handelingen te rechtvaardigen. Het feit dat leeftijd ook een significante invloed heeft op de responsstrategie Verbloemend taalgebruik zou tevens te maken kunnen hebben met de hoogte van de rangen. Wellicht dat iemand met een hoge rang zich vrijer voelt verbloemende taal te gebruiken, aangezien hij minder risico loopt hierop aangewezen te worden dan een militair met een lage rang.

De resultaten, gevonden over de invloed van de rang, gespecificeerd in wel- of niet-leidinggevend, tonen dat leidinggevendenden meer aangaven morele dilemma's te hebben ervaren. Een significant verschil was dat leidinggevendenden meer cultureel morele dilemma's en meer werkgerelateerde dilemma's benoemden. Niet-leidinggevendenden gaven daarentegen significant meer aan coalitie-partner dilemma's te hebben ervaren. Een mogelijke verklaring voor het significante verschil in werkgerelateerde dilemma's hangt samen met de verklaring genoemd bij de invloed van leeftijd, namelijk de hoge verantwoordelijkheid die samengaat met het bekleden van een leidinggevende functie.

Het feit dat het wel of niet bekleden van een leidinggevende functie een significante invloed heeft op het ervaren van cultureel morele dilemma's zou wellicht kunnen komen doordat een relatief groot deel van de uitspraken gecodeerd als cultuur moreel dilemma zijn gedaan door vrouwen. De mogelijke verklaring hiervoor is reeds genoemd, namelijk de mogelijkheid dat de cultuurverschillen vrouwen meer raken dan mannen.

De resultaten met betrekking tot de invloed van een wel- of niet leidinggevende functie op het benoemen van responsstrategieën zijn dat leidinggevende gemiddeld meer responsstrategieën noemen dan niet-leidinggevend. Ze noemen significant meer de responsstrategieën rechtvaardigen eigen gedrag, verbloemend taalgebruik en het afschuiven van verantwoordelijkheid. Een mogelijke verklaring voor het feit dat leidinggevend meer responsstrategieën benoemen en significant meer de responsstrategie Rechtvaardigen van eigen gedrag benoemen heeft wederom te maken met de verantwoordelijkheden die een leidinggevende functie met zich meebrengt en de grotere neiging tot het rechtvaardigen van keuzes. Ook kan voor het significant meer benoemen van Verbloemend taalgebruik dezelfde verklaring gelden als voor de invloed van leeftijd, wellicht dat militairen met een hoge rang zich vrijer voelen zich op een dergelijke manier te uiten. Een andere verklaring is dat leidinggevend meer geneigd zijn bepaalde dingen te verbloemen omdat ze meer te verliezen hebben dan niet-leidinggevend wanneer ze iets niet verbloemen.

De resultaten die gevonden zijn over de invloed van de rang, gespecificeerd in wel- of niet-leidinggevend zijn dat leidinggevend meer aangaven morele dilemma's te hebben ervaren. Een significant verschil was dat leidinggevend meer cultureel morele dilemma's en meer werkgerelateerde dilemma's benoemen. Niet-leidinggevend gaven daarentegen significant meer aan coalitie-partner dilemma's te hebben ervaren. Een mogelijke verklaring voor het significante verschil in werkgerelateerde dilemma's hangt samen met de verklaring genoemd bij de invloed van leeftijd, namelijk de hoge verantwoordelijkheid die samengaat met het bekleden van een leidinggevende functie. Het feit dat het wel of niet bekleden van een leidinggevende functie een significante invloed heeft op het ervaren van cultureel morele dilemma's zou wellicht kunnen komen doordat een relatief groot deel van de uitspraken gecodeerd als cultuur moreel dilemma zijn gedaan door vrouwen. De mogelijke verklaring hiervoor is reeds genoemd, namelijk de mogelijkheid dat de cultuurverschillen vrouwen meer raken dan mannen.

De resultaten met betrekking tot de invloed van een wel- of niet leidinggevende functie op het benoemen van responsstrategieën zijn dat leidinggevende gemiddeld meer responsstrategieën noemen dan niet-leidinggevend. Ze noemen significant meer de responsstrategieën Rechtvaardigen eigen gedrag, Verbloemend taalgebruik en het Afschuiven van verantwoordelijkheid. Een mogelijke verklaring voor het feit dat leidinggevend meer responsstrategieën benoemen en significant meer de responsstrategie Rechtvaardigen van eigen gedrag benoemen heeft wederom te maken met de verantwoordelijkheden die een leidinggevende functie met zich meebrengt en de grotere neiging tot het rechtvaardigen van keuzes. Ook kan voor het significant meer benoemen van Verbloemend taalgebruik dezelfde verklaring gelden als voor de invloed van leeftijd, wellicht dat militairen met een hoge rang zich vrijer voelen zich op een dergelijke manier te uiten. Waarom leidinggevend de responsstrategie Afschuiven van verantwoordelijkheid significant meer noemen dan niet-leidinggevend is een opvallend resultaat. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de personen met een leidinggevende functie weten dat zij verantwoordelijk zijn voor de mannen onder zich, dit kan ervoor zorgen dat zij onder grotere druk staan dan mensen met een niet-leidinggevende functie. Te weten dat je ergens verantwoordelijk voor bent verhoogd wellicht de neiging die verantwoordelijkheid af te schuiven naar hogere rangen. Het zou interessant zijn hier verder onderzoek aan te wijden aangezien het een opvallend resultaat is.

De resultaten met betrekking tot de invloed van het totaal aantal uitzendingen op het ervaren van morele dilemma's is dat de hoeveelheid ervaren dilemma's afneemt wanneer het totaal aantal uitzendingen toeneemt. Dit met uitzondering van werkgerelateerde dilemma's deze nemen juist significant toe. Een mogelijke verklaring voor het feit dat het totaal aantal ervaren dilemma's afneemt is dat wanneer het totaal aantal uitzendingen toeneemt hiermee ook de uitzendervaring toeneemt. De militair zal hiervoor wellicht beter voorbereid zijn op de uitzendingen die volgen en bepaalde factoren (cultuurverschillen, het thuisfront en coalitiepartners) zullen wellicht minder snel in een dilemma resulteren. Het feit dat dit niet op blijkt te gaan voor werkgerelateerde morele dilemma's ontkracht deze verklaring niet. Wanneer een militair veel uitzendervaring heeft neemt dat namelijk niet weg dat hij geconfronteerd zal worden met militaire beslismomenten. Deze beslismomenten vergen altijd een bepaalde afweging, waarbij uitzendervaring vast en zeker een positieve invloed zal hebben, maar het neemt niet weg dat er beslissingen gemaakt moeten worden. Hierdoor is het ook logisch dat militairen met meer uitzendervaring meer momenten van werkgerelateerde dilemma's kunnen benoemen.

Een opvallend resultaat gevonden voor de invloed van het totaal aantal uitzendingen op het benoemen van responsstrategieën is dat het totaal aantal uitzendingen een significante invloed heeft op de responsstrategie Rechtvaardigen eigen gedrag en Verbloemend taalgebruik. Des te meer uitzendingen de militair gedraaid heeft, des te meer benoemd hij deze beide responsstrategieën. Een mogelijke verklaring voor de significante invloed op de responsstrategie Rechtvaardigen van eigen gedrag hangt samen met de verklaring waarom er significant meer werkgerelateerde dilemma's worden ervaren naarmate het totaal aantal uitzendingen groter wordt. Gelijk met het feit dat uitzendervaring niet wegneemt dat er militaire beslissingen genomen moeten worden, blijft ook de behoefte deze beslissingen te rechtvaardigen. Des te meer uitzendingen, des te meer militaire beslismomenten, des te meer uitspraken die de genomen beslissing rechtvaardigen. Waarom het totaal aantal uitzendingen zorgt voor significant meer gebruik van verbloemend taalgebruik, zou te maken kunnen hebben met het feit dat een militair met meer uitzendervaring zich wellicht meer in de positie voelt zich op een dergelijke manier te uiten. Het feit dat iemand met meer uitzendervaring vaak ouder is en wellicht ook een hogere functie bekleed kan hier ook aan bijdragen. Een andere verklaring is dat een militair met meer uitzendervaring vaker verbloemend taalgebruik gebruikt omdat het voor hem een overlevingsstrategie is gebleken. Hij heeft gemerkt dat het verbloemen van een bepaalde handeling of gebeurtenis hem in staat stelt zich de daadwerkelijke consequenties van zijn handelen niet aan te rekenen of de traumatische ervaring minder erg kan laten klinken. Op deze manier voorkomt hij gewetenswroeging of traumatische ervaringen welke hem anders wellicht op latere uitzendingen dwars zouden zitten.

Naast deze gevonden resultaten zijn er ook een aantal responsstrategieën niet benoemd in dit onderzoek, namelijk: positieve vergelijking, onduidelijkheid in verantwoordelijkheid en dehumanisatie. Het coalitie-partner dilemma en de responsstrategie blaming the victim werden opvallend weinig genoemd. Het feit dat de responsstrategieën Positieve vergelijking, dehumanisatie en blaming the victim niet of weinig benoemd zijn, betekent echter niet dat ze in de praktijk niet voorkomen. Voorbeelden zoals de Abu-Ghraib gevangenis leveren voor de aanwezigheid ervan immers overtuigend bewijs. Eerder onderzoek naar moral disengagement van Bandura, Barbanelli, Caprara en Pastorelli (1996) concludeerde reeds dat van alle zeven responsstrategieën, deze drie het meest van invloed zijn op het uitvoeren van schadelijk gedrag.

Uit onderzoek van Bandura, Underwood en Fromson (1975) bleek tevens dat het gebruik van de responsstrategie Onduidelijkheid van verantwoordelijkheid agressiviteit verhoogt. Het feit dat deze responsstrategieën dus niet in dit onderzoek benoemd zijn duidt erop dat er in deze interviews wellicht geen sprake was van ernstige vergrijpen, of incidenten. Wellicht dat de situaties benoemd in de interviews niet 'extreem' genoeg waren om dergelijke responsstrategieën toe te passen. Een ander belangrijk punt om hieraan toe te voegen is dat voor de responsstrategieën die vallen onder de categorie 'reconstructie van het slachtoffer' (dehumanisatie en blaming the victim) het essentieel is dat iemand ook daadwerkelijk als slachtoffer gezien wordt en niet (alleen) als tegenstander. Wanneer een militair iemand niet als slachtoffer ziet, zal hij hem ook niet op die manier reconstrueren. Dit betekent dus dat een militair zijn tegenstander of vijand niet als 'slachtoffer' zal benoemen. De samenhang tussen manier waarop militairen de groep of persoon waarmee ze in gevecht zijn zien en het benoemen van deze responsstrategieën zou dan ook een interessant onderwerp zijn voor vervolgonderzoek.

Het feit dat de responsstrategie positieve vergelijking niet benoemd is kan tevens te maken hebben met het feit dat de uitzendingen voornamelijk vredesmissies waren. Wanneer de militairen zelf niet het idee hebben gehad dat zij schadelijk gedrag hebben vertoond, zullen ze zich wellicht ook niet geneigd hebben gevoeld hun daden te vergelijken met die van anderen. Een ander opvallend punt was dat slechts twee personen aangaven een coalitie-partner dilemma te hebben ervaren. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de militairen uit deze sample simpelweg weinig te maken hebben gehad met coalitie-partners. Verder is er in het interview niet expliciet gevraagd naar ervaringen met coalitie-partners, ook dit zou een optie kunnen zijn voor vervolgonderzoek.

Voor vervolgonderzoek is het gebruik van semigestructureerde interviews als methode van dataverzameling aan te raden. Het is in dit onderzoek een goede methode gebleken, het biedt de respondenten de mogelijkheid vrijuit te vertellen en toch kon er worden zeker gesteld dat alle respondenten dezelfde vragen gesteld kregen en dezelfde onderwerpen aan bod kwamen. Verder zou het goed zijn om vervolgonderzoek slechts te richten op één subcategorie van de responsstrategieën (dus: reconstructie van het gedrag of de gebeurtenis, reconstructie van de eigen rol in de gebeurtenis en reconstructie van de slachtoffers). Wanneer onderzoek zich slechts op een subcategorie richt zal het de diepgang van het onderzoek ten goede komen.

Dit onderzoek is gebaseerd op onvoldoende respondenten om op basis van de gevonden resultaten aanbevelingen te doen aan een organisatie. Aangezien er nog weinig empirisch onderzoek verricht is naar moral disengagement bij militairen dient dit onderzoek als basis voor vervolgonderzoek zowel binnen de militaire context als ook daarbuiten. Overal waar mensen morele dilemma's tegenkomen kan Moral Disengagement optreden. Het is van groot belang dat er meer bekend wordt over Moral Disengagement aangezien deze kennis de mogelijkheid biedt om het militair beleid beter toe te spitsen op de denkwijze van militairen en zo het vertonen van schadelijke of inhumane gedragingen terug te dringen. Zo kan ervoor worden gezorgd dat gebeurtenissen als in de Abu-Ghraib gevangenis, in de toekomst niet meer voorkomen.

Literatuurlijst

- Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*, 3, 193-209.
- Bandura, A., Barbanelli, C., Caprara, G.V., Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Personality and Social Psychology*. 71, 364-374.
- Bandura, A., Underwood, B., Fromson, M.E. (1975). Disinhibition of aggression through diffusion of responsibility and dehumanization of victims. *Journal of Research in Personality*. 1975(9), 253-374.
- Christine, F. (2006). *Confidence man*. Vrijdag 21, juni, 2013 van <<
http://alumni.stanford.edu/get/page/magazine/article/?article_id=33332>>.
- Detert, J.R., Trevino, L.K., Sweitzer, V.L. (2008). Moral disengagement in ethical decision making: A study of antecedents and outcomes. *Journal of Applied Psychology*. 93, 374-391.
- Duzan, A.C., Clervoy, P. (2013). About moral disengagement during military operations: A constructive approach. *Annales Medico-Psychologiques*. (this article had not been published yet).
- Fumagalli, M, Ferrucci, R. Mameli, F., Marceglia, S., Mrakic-Sposta, S., Zago, S., Lucchiari, C., Consonni, D., Nordio, F., Pravettoni, G., Cappa, Priori, A. (2010). Gender-related differences in moral judgements. *Cognitive Processing*. 11, 219-226.
- Gibbs, J.C., Arnold, K.D., Burkhart, J.E. (1984). Sex differences in the expression of moral judgment. *Child Development*. 55, 1040-1043.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and woman's development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Groen, J.M.H., Verweij, D.E.M. (2008). De onlosmakelijke band tussen professionaliteit en ethiek. *Militaire Spectator*. 6, 349-360.

- Hinrichs, K.T., Hinrichs, A.T., Wang, L. & Romero, E.J. (2012). Moral disengagement through displacement of responsibility: The role of leadership beliefs. *Journal of Applied Social Psychology*. 42, 62-80.
- McAlister, A.L. (2001). Moral disengagement: Measurement and modification. *Journal of Peace Research*. 38, 87-99.
- Milgrim, S. (1974). *Obedience to authority: An experimental view*. New York: Harper & Row.
- (N.b.) (2004). *Torture at Abu Ghraib: the norm, not the exception*. Donderdag 20, juni, 2013 van <<<http://maineowl.net/journal/2004/07/torture-at-abu-ghraib-norm-not.html>>>.
- Verweij, D.E.M. (2005). Het belang van militaire ethiek voor de krijgsmacht. *Lezing uitgesproken tijdens het Nascholingaayamposium 'Vrede en veiligheid, hier en daar' van de Atlantische Onderwijs Commissie*.
- Verweij, D.E.M., Hofhuis, K., Soeters, J. (2007). Moral Judgement within the armed forces. *Journal of Military Ethics*. 6, 19-40.
- Zimbardo, P. (2007). *The lucifer effect: Understanding how good people turn evil*. New York: Random House Publishing Group.

Bijlage**1. Coderingsprotocol**

Door Miriam de Graaff, 2010

Coderingsprotocol

We coderen de interviews over militaire uitzending. Hierbij geven we codes aan wat de geïnterviewde militair vertelt.

- Eerst coderen we de verschillende 'verhalen' binnen het interview aan de hand van de codes A t/m G. Zo zorgen we ervoor dat het interview in verschillende segmenten (verhalen) wordt opgedeeld.
- Wanneer in het interview op verschillende punten verder in wordt gegaan op hetzelfde onderwerp/situatie, dan geen nieuwe segmentcode aan toe kennen (A t/m G).
- Vervolgens coderen we de segmenten aan de hand van de codes 1A t/m 7C7 om het gedrag en gevoel binnen de segmenten te kunnen analyseren.
- Bekijk daarvoor per categorie (1-7) welke codes van toepassing zijn.
- Je kunt dus meerdere codes toekennen aan een segment.
- Schrijf de SPSS codes in het document

Code	#situatie type	Uitleg	SPSS code
B	Moreel dilemma & morele frustratie	<i>Categoriseren naar B1 t/m B4</i>	
B1	Cultureel moreel dilemma / frustratie	Dilemma veroorzaakt door verschil in culturele waarden/opvattingen (bijvoorbeeld: "wij gaan heel anders met vrouwen om, maar zij vinden dat normaal... ja en grijp je dan in? Is dat in het belang van de missie?")	2
B2	Privé moreel dilemma / frustratie	Dilemma veroorzaakt door thuissituatie (bijvoorbeeld: "mijn vrouw trok het niet meer thuis, ga je dan naar huis om te zorgen voor het gezin of blijf je bij je maten die op je rekenen?")	3
B3	Werk moreel dilemma / frustratie	Dilemma veroorzaakt door het werk (bijvoorbeeld: "mijn commandant wilde dat we die opdracht gingen uitvoeren, maar de intell gaf aan dat de situatie onveilig was. Ja en dan?")	4
B4	Coalitie-partners dilemma / frustratie	Dilemma veroorzaakt door verschil in werkwijze van coalitiepartners ("toen we er achter kwamen hoe de Amerikanen dat deden... ja maakt je wel boos. Hoe kunnen ze?!")	5
Code	# respons strategie	Uitleg	
2	Reconstructie van het gedrag of de gebeurtenis	<i>Categoriseren naar 2A, 2B, 2C</i>	
2A	Rechtvaardiging eigen	Bijvoorbeeld door te zeggen dat het doel de middelen	19

	gedrag	heiligt: "wij komen om vrede en democratie te brengen, tja en dat gaat niet altijd over rozen, dus daar vallen wel wat slachtoffers bij, dat is logisch".	
2B	Positieve vergelijking	Positieve vergelijking waarbij eigen gedrag wordt vergeleken met andere nog verschrikkelijker gebeurtenissen (bijvoorbeeld door martelen goed te praten door het martelen van één persoon te vergelijken met de mensonterende gevangenschappen die door lokale leiders in stand worden gehouden)	20
2C	Verbloemend Taalgebruik	Hierbij gaat het om het verhullen van de daadwerkelijke consequenties van het eigen gedrag. Eufemistisch taalgebruik (bijvoorbeeld door te spreken van 'omleggen' in plaats van iemand doodschieten), er wordt afstand genomen van de situatie, het gedrag wordt verhuld.	21
3	Reconstructie van de eigen rol in de gebeurtenis	<i>Categoriseren naar 3A, 3B</i>	
3A	Afschuiven	Verplaatsing van de verantwoordelijkheid (aangeven dat het bevel door een ander is gegeven)	22
3B	Onduidelijkheid	Diffuusheid van de verantwoordelijkheid (aangeven dat het niet duidelijk was wie er verantwoordelijk was voor het oplossen van de situatie)	23
4	Reconstructie van de personen (die het slachtoffer zijn geworden)	<i>Categoriseren naar 4A, 4B</i>	
4A	Dehumanisatie	Hierbij heeft het taalgebruik betrekking op bepaalde (groepen) mensen. Deze personen worden geanonimiseerd (bijvoorbeeld spreken over 'theedoeken' i.p.v. Arabieren). Het gaat hier dus niet over verhullen van het eigen gedrag!	24
4B	Blaming the victim	Aangeven dat de slachtoffers het over zichzelf hebben afgeroepen ("dan hadden ze zelf maar niet...")	25